

Виконком Полтавської міської ради

Полтавський національний технічний університет
імені Юрія Кондратюка

Полтавське регіональне відділення
Всеукраїнського Фонду відтворення
видатних пам'яток
історико-архітектурної спадщини
імені Олеса Гончара

Вайнгортівські читання

ПОЛТАВА: АРХІТЕКТУРА, ІСТОРІЯ, МИСТЕЦТВО

**Матеріали III Всеукраїнської
наукової конференції
«Вайнгортівські читання»**

Полтава
2009

Виконком Полтавської міської ради

Полтавський національний технічний університет
імені Юрія Кондратюка

Полтавське регіональне відділення Всеукраїнського Фонду
відтворення видатних пам'яток історико-архітектурної спадщини
імені Олеся Гончара

ПОЛТАВА: АРХІТЕКТУРА, ІСТОРІЯ, МИСТЕЦТВО

**Матеріали III Всеукраїнської наукової конференції
«Вайнгортівські читання»**

грудень 2009 р.

Полтава
2009

ПОЛТАВА: АРХІТЕКТУРА, ІСТОРІЯ, МИСТЕЦТВО. Матеріали третьої Всеукраїнської наукової конференції «Вайнгортівські читання», грудень 2009р. / За ред. В. Трегубова. – Полтава, 2009. – 244с.:іл. (Полтавське регіональне відділення Всеукраїнського Фонду відтворення видатних пам'яток історико-архітектурної спадщини імені Олеся Гончара) – Укр. мов.

Збірник присвячений пам'яті видатного полтавського архітектора і дослідника Л. С. Вайнгорта. Матеріали збірника охоплюють широке коло питань архітектури, археології, мистецтвознавства та історії Полтави і Полтавщини.

Для архітекторів, істориків, мистецтвознавців, широкого кола шанувальників історії та культури Полтави та Полтавщини.

Представлені у збірнику матеріали публікуються вперше в авторській редакції.

Усім меценатам оргкомітет висловлює щонайсердечнішу подяку за підтримку збереження історико-культурної спадщини Полтави.

- © **Статті:** Н. Кондель-Пермінова, О. Белявська, В. Трегубов, Л.Шевченко, О. Логвиненко, А. Артем'єв, І. Кулатова, І. Окара, О.Тітков, О. Супруненко, Ю. Пуголов, Т. Бунякіна, О. Коваленко, Т. Литвин, В. Мокляк, О. Нестуля, В. Павлов, О. Перець, В.Ревегук, Н. Кочерга, В. Сальніков, Л. Шендрик, Л. Івахненко, О.Цветкова, 2009.
 - © **Світлини:** О. Белявська, В. Трегубов, Л.Шевченко, Т. Бунякіна, 2009.
 - *© **Кресленики, рисунки:** О. Белявська, 2009.
 - © **Укладання:** В. Трегубов, О. Белявська, Т. Бунякіна, 2009.
 - © **Обкладинка і макет:** В.Трегубов, О. Белявська, Т. Бунякіна, 2009.
-

**СТИЛІСТИЧНІ ТА ЖАНРОВІ ОСОБЛИВОСТІ
МУРОВАНОЇ АРХІТЕКТУРИ
ПЕРЕЯСЛАВСЬКОГО КНЯЗІВСТВА XI-XIII СТ.
ЯК ОСНОВА ХУДОЖНЬОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ
ТРАДИЦІЙНОГО АРХІТЕКТУРНОГО СЕРЕДОВИЩА
ПОЛТАВЩИНИ**

Використання традицій української національної культури на сучасному етапі приречене здійснюватися в архітектурному середовищі, стилістика якого, за часи існування окремих регіонів держави в умовах різних імперій на правах провінцій, що були приєднані силоміць, втратила історично складену архітектурно-художню виразність, котрій відповідає єдиний історично-суспільний зміст. Такий стан речей також негативно позначається на складанні концепції консолідації української нації. Як напрямок у відродженні етнокультурної єдності може розглядатися створення спільної системи поєднання специфічних і особливих прикмет українських регіонів [18, с. 19].

Традиційна українська культура, яка є єдиною у своїй основі в усіх етнографічних регіонах держави, відрізнялася розмаїтістю локальних особливостей, що зумовлені специфікою історичного розвитку окремих регіонів, природногеографічними умовами та етнокультурними контактами.

У сучасному формуванні естетичного образу регіонів України першорядним стає використання минулого надбання, що надасть предметно-просторовому середовищу відповідну символічну стилістику, яка розвиває культуру українського населення даного регіону.

А.В. Іконніков всебічно досліджуючи естетичні аспекти формування сучасного предметно-просторового середовища підкреслює, що у середовищі міст втілюється спадкоємність, безперервність розвитку культури, бо цілісність міста є не замкненою у собі, а пов'язана із соціально зумовленими формами поведінки людей; формування середовища направлене не тільки на організацію функціональних процесів, які складають „технологію” міського життя, але і на закріплення структури цінностей та норм, що визначають створений усередині даної культури тип „людської природи” [12, с. 112, 113].

Одним із головних стовпів української культури є традиційна

культура Полтавщини, риси якої набували характерних ознак ще у часи Київської Русі.

М.С. Грушевський називає Середнє Подніпров'я "правітчиною нашого народу", стверджуючи, що "з великою слов'янською міграцією східнослов'янські племена, що увійшли в склад українського народу, опанували майже всю теперішню етнографічну територію". Лівобережжя, на думку історика, було заселене літописним племенем сівера – найбільшим з поміж інших [8, с. 11], на основі якого, у свій час, утворилися Чернігівське та Переяславське князівства. Про цей розподіл академік М.С. Грушевський зауважив, що він "був сотворений самою суспільною і політичною еволюцією землі". Територія Полтавщини відповідає землям, що знаходились на південному сході давньоруських земель, які у кінці VIII – на початку IX ст. входять до складу Переяславської землі, а з середини XI ст. входять до володінь Переяславського князівства [9, с. 313].

Київська Русь була інтегральною складовою частиною європейського середовища [23, с. 195]. Оцінивши важливе значення християнської церкви у розбудові руської держави Великий князь Володимир рішуче стає на бік християнства та, прийнявши 988 року хрещення, починає ширити його у своїй державі [8, с. 501, 505].

Від X ст. історичний процес розвитку мистецтва на землях, які пізніше стали українськими протікає у межах, що окреслюють загальноєвропейський мистецький розвиток. Мистецька творчість народу постійно розвивається у формах, які, загалом, відповідають європейським, але при цьому плекаються окремі індивідуальні риси, які і визначають українське мистецтво. Починаючи з X ст., воно разом з європейським мистецтвом проходить періоди панування загальних мистецьких форм - стилів [1, с. 238].

Трагічна доля Переяслава зберегла тільки залишки древніх кам'яних споруд, які поступово досліджуються археологами. Є письмові свідчення, про те, що Руська митрополія, від самого її заснування у X ст., мала резиденцію у Переяславі [5, с. 57], що повинно було стимулювати тут розвиток мурованого православного зодчества. Перша згадка про будівництво у Переяславі кам'яних храмів зустрічається у Ніконовському літописі від 1008 року: "Митрополит Иоанн... в Переяславли постави церковь камену Воздвижения Честного Креста" [7, с. 19]. До нас не дійшла інформація про характер мурованих споруд Переяслава кінця X - першої половини XI ст., але з великою мірою вірогідності їх можна ототожнити з кам'яними спорудами, що зводилися візантійськими майстрами у найбільших осеред-

ках тогочасного будівельного руху - древньому Києві та Чернігові.

В 30 - 50-ті роки XI ст. розпочинається новий стильовий етап, коли остаточно формуються риси монументального стилю давньоруського мистецтва. Головною пам'яткою архітектури цього періоду стає Софійський Собор у Києві (1037-1044 рр.). Ю.С. Асєєв в архітектурі собору вбачає втілення "слов'янської композиційної ідеї" [3, с. 12].

Друга половина XI ст. - початок XII ст. - це наступний етап розвитку архітектури та мистецтва Київської Русі, коли поширюються феодальні відносини в усіх князівствах, міста яких набувають все більшого значення. Зростає вплив церкви, у якої князі шукають протекції. Зводяться "вотчі" монастирі, що засновуються князями в інтересах своїх династій. Монастирі і церкви теж стають феодалами, а наймогутніші монастирі ведуть незалежну політику.

Завдяки зусиллям князя Всеволода Ярославовича в 70 - 90-х роках XI ст. у Переяславі існувала "титулярна" митрополія нарівні з митрополіями у Києві та Чернігові [5, с. 57]. За свідченнями київських літописів, завдяки бурхливій будівельній діяльності, яка розгорнулася у Переяславі, на кінець XI ст., місто набуває своєрідного архітектурного вигляду. Велика заслуга у цьому митрополита Єфрема, що здійснив широку будівельну програму. Печерський Патерик повідомляє, що Єфрем довгий час мешкав у Царгороді, як представник Печерського монастиря. У коло його обов'язків входило запозичення візантійських культурних досягнень та придбання творів церковного мистецтва. Цей досвід митрополита не міг не позначитися на формуванні культурного середовища тогочасного Переяслава і повинен був вплинути на складання переяславської архітектурної школи. У столиці князівства поруч з храмами з'являються будинки, які за призначенням були звичними для Візантії, але небаченими у Русі. Тож і за іншими характеристиками переяславські споруди часів митрополита Єфрема могли наслідувати Візантійські взірці більше, ніж споруди у інших князівствах. Про це Іпатіївський літопис повідомляє: "Сей бо Єфрем у ці роки багато звів споруд: докінчивши церкву святого Михайла, він заклав також церкву святого Феодора [Стратилата] на [Єпископських] воротах города, і святого Андрія [Первозваного] коло церкви [святого Михайла] біля воріт, і кам'яні стіни города, і кам'яну споруду бані, - сього ж не було в Русі, - і прикрасив город Переяславський спорудами церковними та іншими будовами" [15, с. 128].

Головним храмом міста був собор святого Михайла – Архангела (Рис. 1, 2, 3), який митрополит Єфрем освятив 1089 року. Г.К. Вагнер, користуючись функціональним методом та зважаючи на видатні

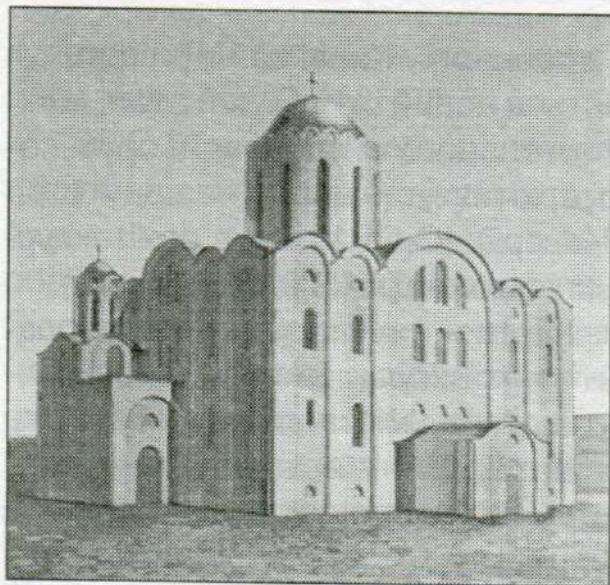

Рис. 1. Собор святого Михайла - Архангела у Переяславі. 1089 р. Реконструкція Ю.С. Асєєва.

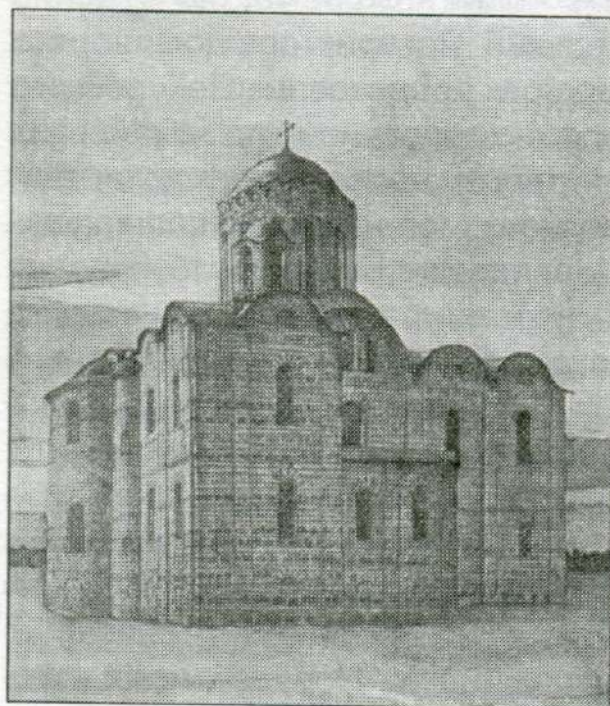

Рис. 2. Собор святого Михайла - Архангела у Переяславі. 1089 р. Реконструкція Ю.С. Асєєва та В.О. Харламова.

архітектурні достоїнства собору, відносить цей храм до державно-соборного (митрополичого) жанру архітектури Київської Русі та розглядає в комплексі з Десятинною церквою і Софійським собором древнього Києва [6, с. 38].

Аналізуючи результати будівельної діяльності Єфрема можна прийти до висновку, що створюючи величний п'ятинальний храм, який вміщав велику кількість віруючих, та мав усі необхідні для урочистої митрополичої служби приміщення - скевофілакій, мутаторій тощо, митрополит Єфрем особисто обирає архітектурний тип своєї "митрополії". Напевно, це відбувалося не без участі князя Всеволода Ярославовича [6, с. 40].

Це була "пам'ятка виключного значення" [16, с. 30] зі своєрідною схемою плану та значних розмірів: довжиною 33 м, шириною 27 м. Вона являла собою п'ятинальний собор з трійними підбанними аркадами на восьмигранних стовпах у центральній частині (за виключенням східної частини), які вели до бічних нав, за прикладом Софії Київської. Бічні нави були настільки віддалені від центрального простору, що по суті перетворилися у галереї. Храм мав чотири дуже масивні

квадратного плану стовпи і одну великі апсиду. До його порталів примикали притвори [16, с. 31, 32]. Невдовзі після побудови собору головне п'ятинавне ядро було ускладнене добудованими з півночі та півдня поховальними каплицями та допоміжними приміщеннями, що перетворило собор у складний меморіальний комплекс і надало ще більшої величі. За багатством оздоблення собор не поступався Київській Софії, був пишно прикрашений фресками та мозаїкою, мав мозаїчну підлогу. Дослідники відмічають в архітектурі собору риси, що йдуть від Софії Київської [2, с. 111], але його зовнішні форми точно не з'ясовані. Надзвичайно масивні стовпи (3х3 м) і відсутність внутрішніх лопаток на стінах підказують, що завершення собору могло бути вежеподібним або ступінчасто підвищеним та з дуже великою центральною банею, що швидше бере початок від візантійських прототипів, ніж від Софії Київської. Прикладом можуть слугувати такі пам'ятки, як собор Софії у Солуні (VIII ст.), церкви Календер (XI ст.?) та Гюль-Джамі (XI ст.) у Константинополі [16, с. 36, 37].

Залишки міських кам'яних воріт, стіни та башти кінця XI ст. свідчать, що Переяслав був однією з перших кам'яних фортець Київської Русі [11, с. 70]. Археологами досліджені: нижні частини мурованих Єпископських воріт з баштою (Рис. 4, 5), яка вела до надбрамної церкви Федора (Рис. 6), підмурки невеличкої церкви св. Андрія «коло воріт», що мала галереї (Рис. 7), та рештки «кам'яної

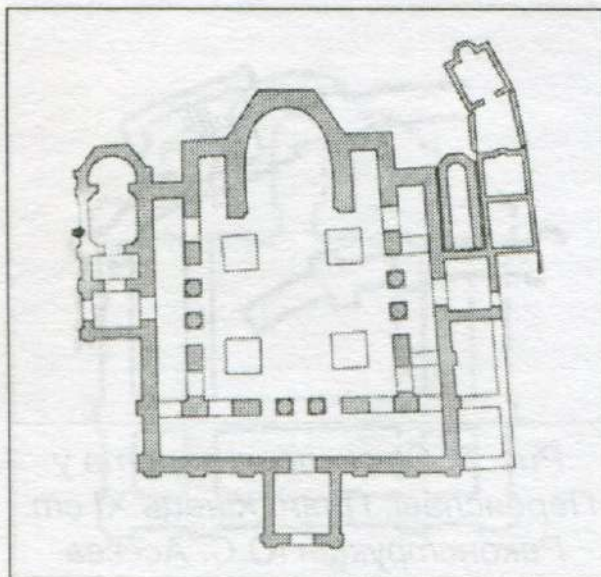

Рис. 3. Собор святого Михайла - Архангела у Переяславі. 1089р.
План. Реконструкція
П. А. Раппопорта.

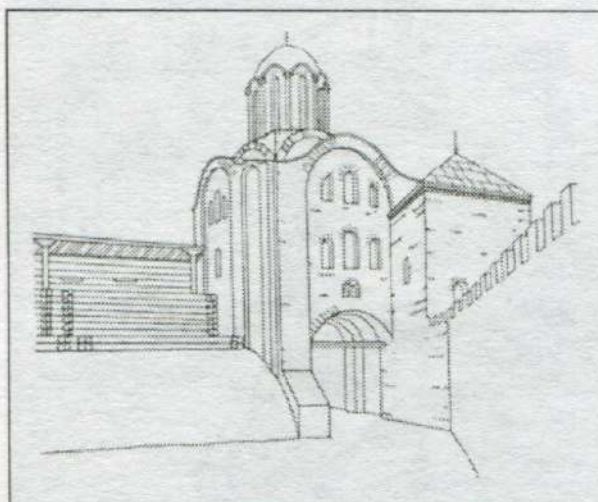

Рис. 4. Єпископські ворота у Переяславі. Кінець XI ст.
Реконструкція Ю.С. Асєєва.

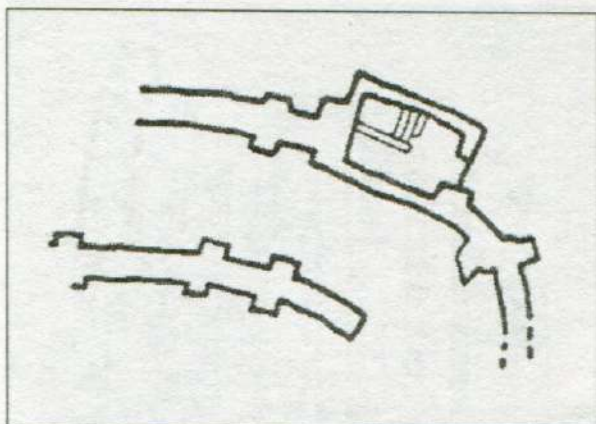

Рис. 5. Єпископські ворота у Переяславі. План. Кінець XI ст. Реконструкція Ю.С. Асєєва.

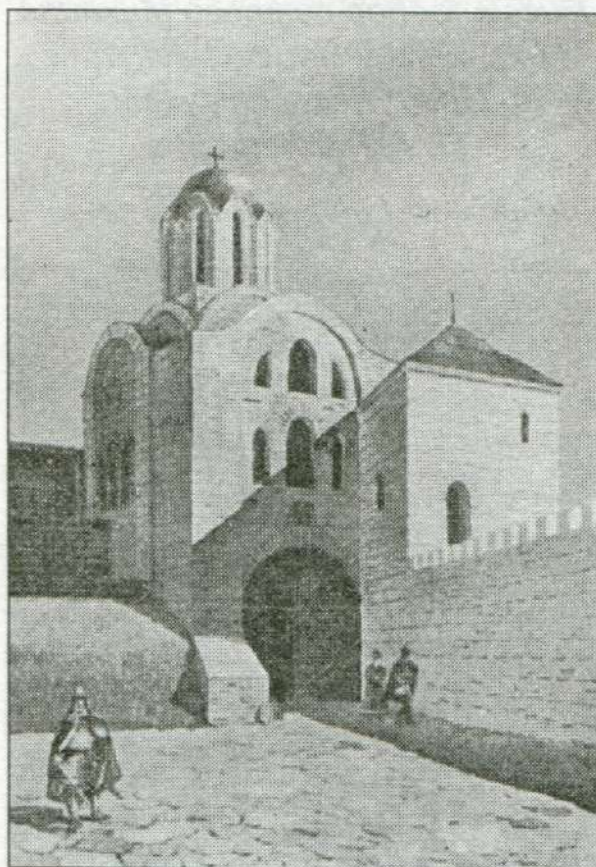

Рис. 6. Надбрамна церква Федора у Переяславі. Кінець XI ст. Реконструкція Ю.С. Асєєва.

споруди бані» [11, с. 158].

Прикладом будови громадського призначення древнього Переяслава є прямокутні фундаменти єпископського палацу (Рис. 8) [11, с. 70]. Дослідники відносять палац до першого типу кам'яних палацових споруд Київської Русі, який складала великі прямокутні в плані тереми X-XI ст. Цей тип належить до ранньосередньовічних палацових споруд Візантії і Західної Європи, близький до палацових споруд Близького Сходу. Це багатокамерні палаци у вигляді довгих, очевидно, двоповерхових споруд з вежами у центрі або по боках, можливо, з аркадами в першому ярусі і лоджіями у другому [4, с. 643]. Палац мав винятково багате внутрішнє оздоблення, при створенні якого використовувався мармур різних порід, палац був прикрашений інкрустацією, мозаїчними композиціями, шиферними плитками, мармурованими колонами з різьбленими капітелями [11, с. 70].

Таким чином у кінці XI ст. паралельно з Києвом розпочинається самостійне монументальне будівництво у Переяславі. Вірогідно, що складання місцевої будівельної

організації відбувалося за участю константинопольських майстрів. Активізація кам'яного будівництва у різних містах держави призводить до утворення місцевих архітектурних та мистецьких шкіл. У той період набуває слави архітектурна школа Переяслава.

Різнобічне будівництво було продовжене за князя Володимира Мономаха в 90-х роках XI ст. Суттєві відмінності у композиції та деталях плану місцевих сакральних споруд дають підстави стверджувати, що у столиці князівства працювала місцева будівельна артіль. Лишаючись у загальному річищі давньоруської архітектури з її тогочасними стилістичними рисами та технікою будівництва переяславські зодчі розробили власні типи споруд, які мали оригінальне композиційне рішення. Це було результатом новаторського підходу у розробці конструкцій місцевих храмів.

Муровані споруди Переяслава, за винятком Михайлівського собору, це невеликі за розмірами церкви, місце яких у князівському замку або феодалській садибі. Такі споруди створювалися для відправлення функцій не загальнодержавного, але порівняно приватного характеру. Тому появу цих храмів Г.К. Вагнер пов'язує з зародженням так званого "приватного" жанру, усі різновиди якого виникли в архітектурі Київської Русі у кінці XI - на початку XII ст., надавши поштовх пізнішим самостійним жанрам. Служба у храмі "приватного" жанру проходила не щоденно та відправлялася обмеженим кліром, він не розраховувався навіть для проведення єпископської служби. До їх числа входять хрещельні, усипальниці, особисті княжі та єпископські божниці-молельні. Такі невеличкі церкви були найбільш поширеними у Переяславському князівстві [6, с. 67, 68].

Майже всі переяславські храми дуже невеликі, безстовпні або

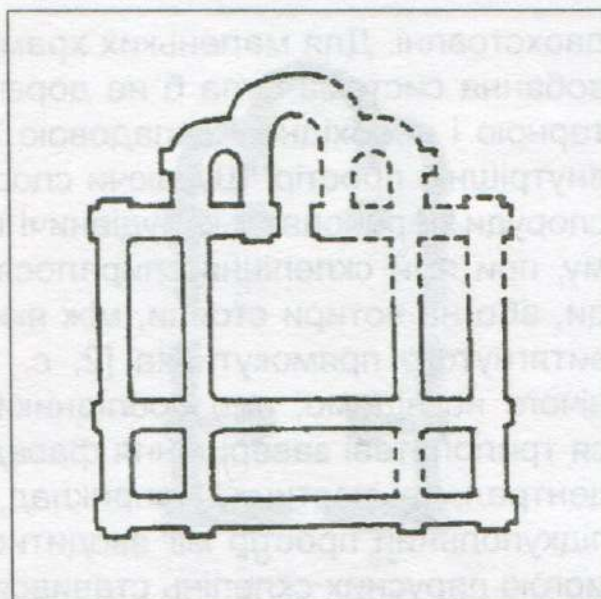

Рис. 7. Церква Андрія коло воріт у Переяславі. Кінець XI ст. План.

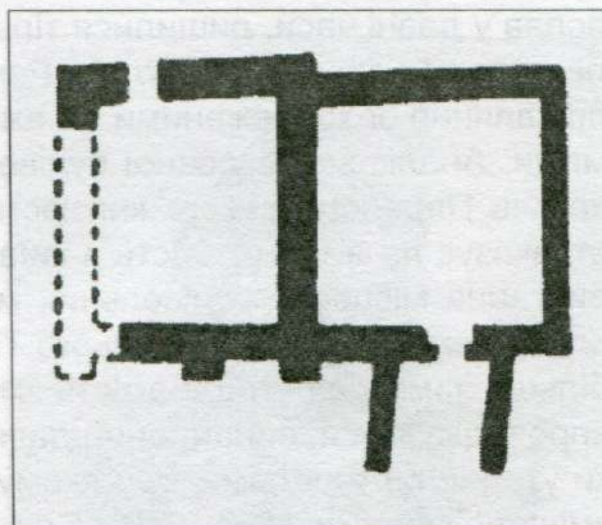

Рис. 8. Єпископський палац у Переяславі. Кінець XI ст. План.

двохстовпні. Для маленьких храмів Переяслава, традиційна хрестовобанна система була б не доречною, оскільки стовпи, які є характерною і необхідною складовою її конструкції, відчутно зменшують внутрішній простір. Шукаючи спосіб аби збільшити внутрішній об'єм споруди переяславські будівничі винайшли нову конструктивну схему, при якій склепіння спиралося на два стовпи та виступи апсиди, або на чотири стовпи, між якими утворювався простір у вигляді витягнутого прямокутника [2, с. 112]. Про конструкцію перекриття нічого не відомо, але дослідники припускають, що застосовувалися трилопатеві завершення фасадів та підвищені арочні перекриття центральної частини. Наприклад, завдяки двом допоміжним аркам підкупольний простір міг зводитися до квадрату, на якому за допомогою парусних склепінь ставився підбанник, як робилося у церквах Пскова в XV-XVI ст. Це вказує, що давня переяславська архітектурна школа дещо відійшла від загальноприйнятої у східнохристиянській архітектурі хрестовобанної системи [3, с. 16].

Від чисельних монументальних споруд, що прославляли Переяслав у давні часи, лишилися тільки руїни, які не дають повного уявлення про їх зовнішній вигляд. Реконструкція відбувається на основі порівняння зі збереженими та вже вивченими давньоруськими храмами. Аналіз застосованої будівельної техніки досліджених древніх храмів Переяславського князівства кінця XI - першої половини XII ст. вказує на її ідентичність з київською. У цей період зростає використання місцевих будівельних матеріалів. Через брак каміння поблизу великих міст Середнього Подніпров'я, його в кладці стін все більше замінює цегла. Замість змішаного способу кладки поступово впроваджується, винайдений давньоруськими зодчими, спосіб кладки утопленими рядами, при якому зберігалася декоративна система змішаної кладки [4, с. 646]. Споруди часів Володимира Мономаха були муровані технікою «opus mixtum», або імітували її [4, с. 649].

У залишках тринефної, триапсидної церкви, дослідники схильні вбачати рештки від церкви пресвятої Богородиці на княжій дворі (Рис. 9), про закладання якої Володимиром Мономахом у 1098 р. повідомляє літопис [15, с. 154]. Це невелика за розмірами та проста за формами споруда, чотири стовпи якої у підкупольному просторі утворювали витягнутий прямокутник. Про багате оздоблення храму свідчать залишки фрескового малярства і керамічних полив'яних підлог [2, с. 112].

Під тим же роком літопис повідомляє: "...зложив Володимир Мономах Город на [ріці] Острі" [15, с. 154], - де ним же було споруд-

жено відому Михайлівську церкву - капелу князівського замку, ще відому під пізнішою назвою Юр'єва божниця (Рис. 10, 11, 12) [9, с. 356]. З усіх пам'яток переяславської архітектури ця збереглася найкраще. Церква мала одну апсиду та два стовпи у західній частині. Джерела XII ст. повідомляють, що верх божниці був "нарубаний деревом". Можливо, що міцна кам'яна споруда церкви являлася частиною фортефікаційної системи замку та була пристосована для оборони. У вівтарній частині Остерської церкви збереглися фрескові розписи, стилістика яких має яскраво висловлені відмінності від тогочасних фресок київських і чернігівських храмів [2, с. 112, 114].

Від Спаської церкви-усипальниці (Рис. 13, 14), що знаходилася в Окольному місті і, напевно, входила до ансамблю феодальної садиби, до нашого часу дійшли залишки стін, які мають заввишки до 1,5 м. Це був маленький храм з однією абсидою та двома стовпами у середині, з заходу - невеликий нартекс. У стінах розташовані аркасолії для поховань з кам'яними, цегляними і дерев'яними саркофагами. До нашого часу майже повністю збереглася підлога з полив'яних керамічних плиток і фрагменти фрескового розпису на стінах.

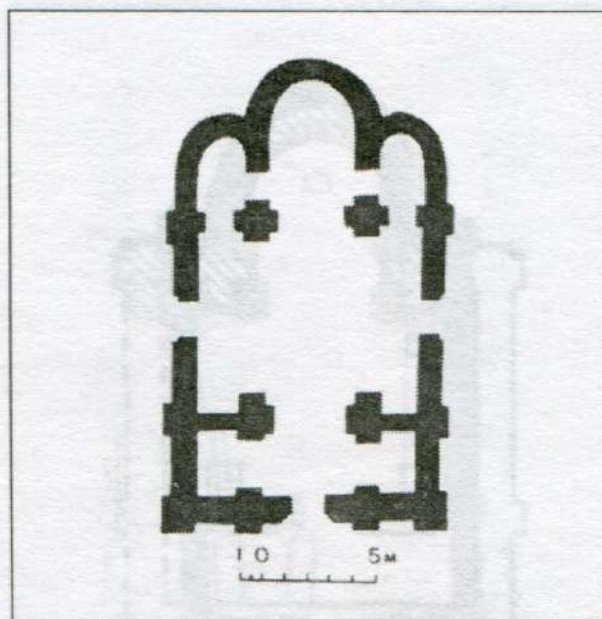

Рис. 9. Церква Богородиці у Переяславі. 1098 р. План. Реконструкція Ю.С. Асєєва.

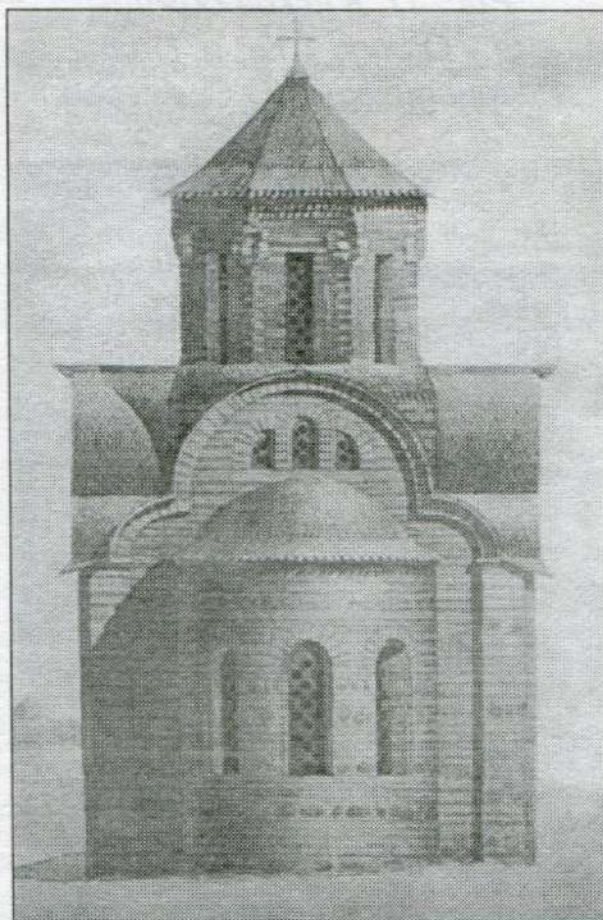

Рис. 10. Юр'єва божниця у Острі. 1098 р. Реконструкція Ю.С. Асєєва.

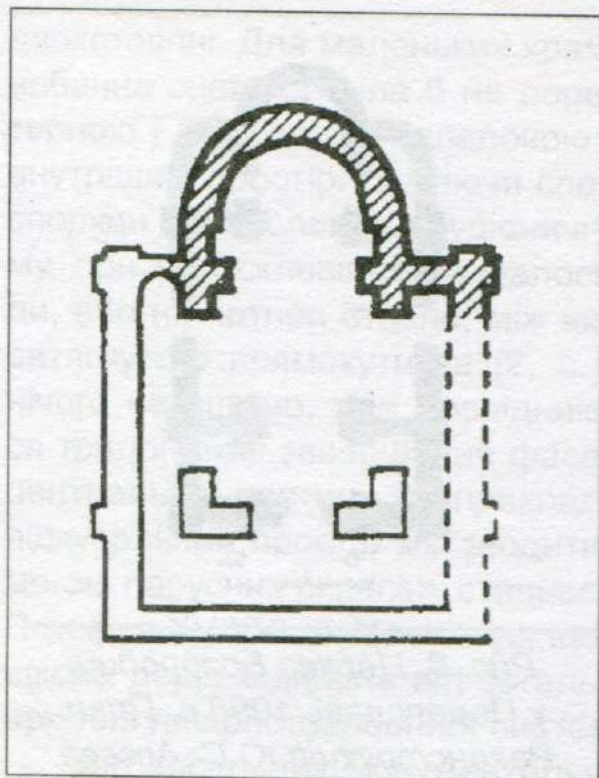

Рис. 11. Юр'єва божниця у Острі. 1098 р. План. Реконструкція Ю.С. Асєєва.

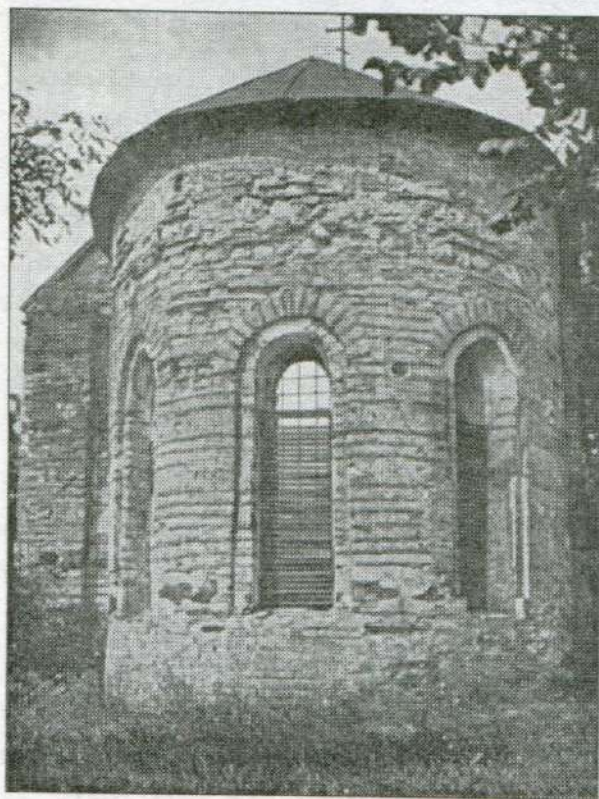

Рис. 12. Апсида Юр'євої божниці у Острі. 1098 р.

Серед знахідок речі церковного вжитку у тому числі чудове паникадило (хорос) та бронзовий свічник романської роботи [11, с. 158].

Під 1117 роком літопис повідомляє про закладання князем Мономахом на ріці Альті церкви мученикам - Борису і Глібу [15, с. 178]. Напевно, храм було закладено на місці вбивства князя Бориса. Залишки цього храму були виявлені та досліджені М.К. Каргером у теперішньому Борисполі [7, с. 22].

Пам'ятки переяславських майстрів, на думку П. А. Раппопорта, являють собою наче своєрідну перехідну ланку від архітектури попереднього періоду до архітектури XII ст. [19, с. 28].

На початку XII ст. у зодчестві відбулася різка зміна. Змінюється композиція споруд, елементи декору, і будівельна техніка. Архітектурно-художній стиль цього періоду за ладом пропорцій відрізняється від попереднього певною геометризцією маса підкресленою замкнутістю об'ємів. Повністю зникає характерна для попередньої доби динаміка композиції, споруди стають статичними. Відчувається прагнення зодчих до лаконічної об'ємної композиції [2, с. 114].

Г.К. Вагнер відносить такі храми до "класичного" земельно-соборного (єпископського) жан-

ру, який втілював Образ Світу, що поставав в уяві представника окремо взятої землі-князівства [6, с. 75].

Починається будівництво церков, які мають дуже просту та чітку схему плану, - це шестистовпні храми з трьома апсидами; поступово до середини XII ст. шестистовпні храми, заступає чотиристовпний варіант. Храми мають, як правило, один масивний верх та спокійний ритм закомар, оснований яких розташовуються на одній висоті. На фасадах з'явилися нові декоративні елементи - це масивні напівколони, що прилягають до зовнішніх лопаток (окрім кутових лопаток, котрі завжди лишаються плоскими) і аркатурні пояси [11, с. 158, 159]. Точний час і місце появи перших храмів нового типу ще не з'ясовані, пам'ятками, що повністю відповідають новому архітектурному спрямуванню, є побудовані у 40-х роках XII ст. Георгіївська церква у Каневі та Кирилівська церква у Києві, які збереглися до нашого часу.

До групи подібних давньоруських храмів першої половини XII ст., за своїм типом, наближена велика тринавна церква в окольному місті древнього Переяслава (Рис. 15), яка має помітні відмінності від київських шестистовпних храмів. Напевно, це був монастирський храм [2, с. 150], на залишках якого пізніше було зведено Воскресенську церкву, тому деякі дослідники позначають його як Воскресенська церква. Цій

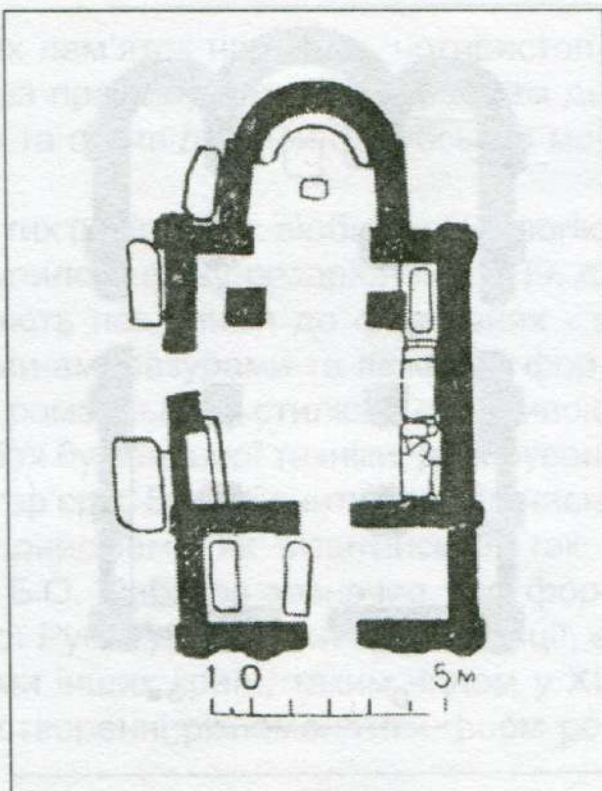

Рис. 13. Спаська церква-усипальниця в „окольному граді” у Переяславі. Кінець XI ст.
План. Реконструкція
М.К. Каргера.

Рис. 14. Залишки Спаської церкви-усипальниці в „окольному граді” у Переяславі. Кінець XI ст. Розкопки 1953 р.

[3, с. 21].

Разом з тим новітні спрямування пов'язані з інтенсивною розбудовою столиць маленьких удільних князівств, головним чином на північній Сіверщині, князі котрих прагнули наслідувати великі столичні центри [11, с. 163]. Поширюється будівництво храмів, які складають різні форми придворно-княжого архітектурного жанру, виступаючи своєрідними ремінісценціями у дусі державно-митрополичого жанру XI ст. [6, с. 90, 109].

Змінюється композиційний лад та художня подoba споруд. Організація екстер'єру стає пріоритетною. Композиції, позначені динамізмом, з вертикальним спрямуванням об'єму [3, с.19]. Набувають поширення триконхи та тетраконхи [6, с. 119, 120, 121]. Яскравими зразками споруд цього періоду є церкви: Василя в Овручі та П'ятницька у Чернігові. Деякі дослідники приписують авторство обох пам'яток Петрові Милонєгу – придворному архітектору князя Рюрика Ростиславича [18, с. 95].

Після монгольської навали землі України і у першу чергу Переяславщина потрапляють під тяжке ярмо, їх економіка, культура підпадають, зазнають відставання. Монументальне будівництво у другій половині XIII та в XIV ст. на Придніпров'ї майже припинилося. Проте тут продовжують розвиватися традиції, пов'язані з попередньою епохою Київської Русі [22, с. 24].

Міркуючи над генезисом традиційної для українських дерев'яних храмів схеми плану та відповідній їй об'ємно-просторовій структурі й беручи за зразки найдавніші досліджені церкви, які вціліли на західноукраїнських землях, С.А. Таранушенко вказує на риси, що споріднюють їх з маленькими храмами "приватного" жанру, будівництво яких було поширеним у XI – XIII ст. на Придніпров'ї [21, с. 7, 8] і особливо у Переяславському князівстві. На його думку вже у XII ст. під впливом зразків камерних мурованих храмів міг зародитися архаїчний тип дерев'яної церкви, що проіснував майже до кінця XVIII ст. [21, с. 8].

Генетичний зв'язок дерев'яної та мурованої традиційної української архітектури сумнівів не викликає. Яскравим зразком цього слугує планово-просторово-обсягова композиція собору Хрестоздвиженського монастиря у Полтаві (1689-1709 рр.) [24, с. 172, 173, 174].

Таким чином архітектурні форми, створені древніми переяславськими мурарями, слід оцінювати як основу, на якій розвинулося традиційне українське архітектурне середовище Полтавщини.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Антонович Д. Українське мистецтво // Українська культура:
2. Лекції за редакцією Дмитра Антоновича.- К.: Либідь, 1993.
3. Асєєв Ю.С. Джерела. Мистецтво Київської Русі. – К.: Мистецтво, 1984.
4. Асєєв Ю.С. Стили в архитектуре Украины.- К.: Будивельник, 1989.
5. Асєєв Ю.С., Баран В.Д., Толочко П.П. Давня історія України. Том 3. Слов'яно-Руська доба. Київ. Інститут археології НАН України, 2000.
6. Брайчевський М. До проблеми Переяславської митрополії // Тези всеукраїнської наукової конференції "Переяславська земля та її місце в розвитку української нації, державності й культури". Переяслав-Хмельницький, 1992.
7. Вагнер Г.К. Искусство мыслить в камне: (опыт функциональной типологии памятников древнерусской архитектуры) / Ин-т археологии.- М.: Наука, 1990.
8. Грабовский И.А., Днестров И.Н. Переяслав-Хмельницкий. Архитектурно - исторический очерк. Под редакцией И.А.Грабовского. Издательство Академии Архитектуры Украинской ССР, Киев – 1954.
9. Грушевський М.С. Історія України-Руси: В 11 т., 12 кн./ Редкол.: П.С.Сохань (голова) та ін. – К.: Наук, думка, 1991 – Т. 1.
10. Грушевський М.С. Історія України-Руси: В 11 т., 12 кн./ Редкол.: П.С.Сохань (голова) та ін. – К.: Наук, думка, 1991 – Т. 2.
11. Грушевський М.С. Історія України-Руси: В 11 т., 12 кн./ Редкол.: П.С.Сохань (голова) та ін. – К.: Наук, думка, 1993 – Т. 3.
12. Древняя Русь. Город, замок, село // Археология СССР. Издательство «Наука». Москва, 1985.
13. Иконников А.В. Искусство, среда, время. Эстетическая организация городской среды. – Москва: « Советский художник», 1985.
14. Колибенко О. До питань про атрибуцію княжих поховань Михайлівського собору в Переяславлі // Християнські старожитності Лівобережної України: Збірник наукових праць. – Полтава: Археологія, 1999.
15. Личковах В. Регіоніка в сучасній українській естетиці // Образотворче мистецтво. №1/2001.
16. Літопис руський / Пер. з давньорус. Л.Є. Махновця; Відп. ред. О.В. Мишанич.- К.: Дніпро, 1989.-

17. Малевская М.В., Раппопорт П.А. Церковь Михаила в Переяславле // Зограф. Београд, 1979. № 10. С. 31, 32.
18. Нариси історії архітектури Української РСР (дожовтневий період). Державне видавництво літератури з будівництва і архітектури УРСР. Київ, 1957.
19. Раппопорт П.А. Церковь Василия в Овруче // СА. 1972. № 1.
20. Раппопорт П.А. Древнерусская архитектура. Издательство «Наука». Москва, 1970.
21. Рыбаков Б. Живопись домонгольской Руси. – М.: Сов. Художник, 1974.
22. Таранушенко С.А. Монументальна дерев'яна архітектура Лівобережної України. Видавництво «Будівельник». Київ, 1976.
23. Холостенко М.В. Архітектура України XIV – XVII стор. // Архітектура Радянської України. № 8/1940.
24. Хроповский Б. Славяне. Историческое, политическое, культурное развитие и значение. Агентство печати «Орбис» Прага, 1988 г.
25. Цапенко М.П. Архитектура Левобережной Украины XVII – XVIII веков. Стройиздат. Москва, 1967.